

Соціально-економічні ризики трансформації зайнятості в умовах цифрової економіки

Сучасним етапом трансформації світогосподарської системи під впливом подальшого розгортання явищ глобалізації та інформатизації є цифровізація економіки, яка характеризується багатовекторністю впливу на всі сфери життєдіяльності суспільства. Під впливом технологічних та структурних змін в економіці відбувається й трансформація ринку праці, що супроводжується змінами галузевої структури зайнятості та поширенням нестандартних її форм.

Таким чином, цифровізація з безпрецедентною швидкістю та масштабами трансформує систему економічних і суспільних відносин, створюючи нові можливості та формуючи нові виклики для соціально-економічного розвитку як країни, так і окремих господарюючих суб'єктів і окремо взятю людини.

Безумовно, розвиток цифровізації суспільства викликає появу робочих місць та зайнятості нових типів, змінюючи при цьому характер, умови праці, кваліфікаційні вимоги для працівників. З розвитком цифрової трансформації ринку праці кардинальних змін зазнає й існуюча система соціально-трудових відносин:

- з одного боку, цифрова трансформація відкриває можливості появи нових професій та робочих місць, дистанційного навчання та роботи у віддаленому режимі;
- з іншого боку, є ризик зростання рівня безробіття в країні.

Таким чином, розвиток цифрової економіки є багатограним процесом, який здійснює як позитивний, так і негативний вплив на зайнятість.

Міжнародні дослідження дозволяють визначити прогностичні наслідки впливу цифрових технологій на світовий ринок праці:

- не менш 30% функцій у рамках професій можуть бути автоматизовані на поточному рівні розвитку технологій;
- на 9 трлн. дол. у 2030 р. може вирости світовий валовий внутрішній продукт (ВВП) завдяки автоматизації робочих місць за допомогою технологій;
- 375 млн. працівників (близько 14% світової робочої сили) змушені будуть змінити професію 2030 р.;
- 98% – ймовірність автоматизації таких професій, як банківський операціоніст, аудитор, кредитний фахівець.

При оцінюванні майбутніх наслідків розвитку цифрових технологій у сфері зайнятості необхідно здійснювати моніторинг соціально-економічних ризиків та розробляти систему заходів протидії їх реалізації. При цьому під ризиками трансформації зайнятості в умовах цифровізації економіки, на нашу думку, слід розуміти ймовірність настання негативних наслідків реалізованих якісних та кількісних змін у розвитку світового, національного ринків праці, суб'єктів господарювання через запровадження цифрових технологій на робочих місцях та в управлінні бізнес-процесами.

У межах даного дослідження розглянуто соціально-економічні ризики, що супроводжують здійснення структурних зрушень на ринку праці України в умовах розвитку цифрової економіки (digital-економіки):

1. Ризики трансформації зайнятості, пов'язані зі старінням населення, погіршенням його вікової структури та скороченням загальної чисельності. Впродовж останніх 20 років ми маємо одні з найвищих темпів старіння населення серед країн Європи, що позначається на якості людського капіталу. Водночас на вітчизняних підприємствах зберігається ризик цифрового розриву у навичках працівників старшого та молодшого віку, що може обмежувати можливості використання сучасних цифрових комп'ютерних технологій на робочих місцях.

2. Ризик збереження вагової частки неефективних робочих місць. Повільні темпи структурної перебудови економіки в Україні, обмежені інвестиційні можливості та слабка мотивація роботодавців до створення нових робочих місць негативно позначаються на процесах формування попиту на робочу силу та збереженні непродуктивної зайнятості.

3. Ризик зростання рівня безробіття населення за рахунок автоматизації бізнес-процесів та скорочення попиту на робочу силу певних професій і спеціальностей. Новітні технології заміщають стандартні трудові операції, посилюючи конкуренцію за робочі місця, в той же час підвищуючи попит на фахівців, які мають актуальні цифрові навички. Мінімізація цього ризику наразі можлива на основі забезпечення випереджаючого розвитку системи освіти та підготовки робочої сили відповідно до потреб економіки, модернізації системи соціального захисту населення.

4. Ризики, пов'язані з трансформацією просторових і часових меж зайнятості, поширенням нестандартних форм зайнятості. З одного боку, нестандартна зайнятість відкриває ширші можливості для самореалізації людини, дозволяє поєднувати роботу з вирішенням інших життєвих завдань або змістовним відпочинком. Проте з іншого боку, гнучка зайнятість у вигляді телероботи (роботи поза офісом, вдома) або смартроботи (поза офісом, у будь-якому місці) часто призводить не до зменшення, а до збільшення навантаження на працівника.

Працівники відомих ІТ-компаній у світі (Amazon, Apple, Facebook, Google та ін.) зазначають про наступне:

- надмірну інтенсивність праці;
- ознаки втоми;
- психологічне вигорання.

Крім того, нестандартно зайняті відчувають свою відірваність від трудового колективу, певну ізоляцію від колег.

5. Ризики роботи через цифрові платформи, пов'язані з гарантіями оплати праці, відсутністю соціального захисту, низьким рівнем охорони праці, неформальною зайнятістю тощо. Згідно з різними джерелами, в 2013–2017 роках

Україна посіла перше місце в Європі та четверте місце у світі з зайнятості на цифрових платформах, що вимірюється за сумою фінансових потоків та кількістю завдань, виконаних на таких платформах.

Україна також посідає перше місце у світі в «ІТ-фрилансі». Такі дані наведені у звіті Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) за проектом «Зайнятість через цифрові платформи в Україні. Проблеми та стратегічні перспективи». Підраховано, що принаймні 3% української робочої сили задіяні на онлайн-роботі. 17% відсотків українських офісних працівників уже пробували цифрову роботу і хотіли б повністю перейти на неї; один із двох розглядає це як додаткове джерело доходу. Ризики роботи через цифрові платформи посилюються через відсутність ефективного регулювання цифрового сегменту в Україні.

6. Ризики невідповідності кадрового забезпечення потребам цифровізації економіки. Оскільки цифрова економіка вимагає розробки та впровадження складних процесів і технологій, побудови цифрової інфраструктури, для їх обслуговування потрібні фахівці, які повинні мати відповідні цифрові навички, «цифровий» тип мислення. Такі фахівці можуть бути відсутні, наприклад, в сільській місцевості, що посилює цифрову нерівність за територіальним критерієм. В умовах цифрової економіки забезпечення доступу до інформаційних технологій громадянами різної статі, віку та територій проживання є вагомим чинником забезпечення рівності у доступі до соціальних, економічних, освітніх, культурних можливостей.

7. Ризик встановлення «цифрової диктатури», тобто можливого запровадження загального контролю над громадянами за допомогою цифрових технологій. Інформацію про громадян збирають:

- Інтернет-провайдери;
- стільникові оператори;
- власники сайтів;
- роботодавці;
- університети.

Зокрема, в умовах підприємства можливим є використання мобільних додатків (наприклад, Google Drive, Google Calendar, GoToMyPC і JoinMe, Slack) або побудова єдиної платформи щодо збору даних про різні аспекти діяльності працівника на основі Big Data. В цих умовах зростає необхідність забезпечення безпеки та конфіденційності особистих даних громадян та протидії кіберзлочинності.

8. Ризик повільного розвитку цифрової інфраструктури. Цифрова економіка вимагає потужної інфраструктури, вискоєфективного Інтернету, потужних мобільних мереж та телекомунікацій. Формування цих компонентів цифровізації економіки є трудомістким та інвестиційно затратним процесом.

Важливість технологічних змін, під впливом яких відбувається трансформація зайнятості в країні, та ризики, що супроводжують цей процес, вимагають розробки системи заходів їх уникнення, мінімізації та ліквідації. Соціально-економічні ризики впливу цифровізації економіки на сферу зайнятості вимагають залученості до процесу управління ними всіх суб'єктів:

- держави;
- господарюючих суб'єктів;
- громадян.

Також вони потребують використання новітніх технологій, інноваційних підходів у цьому процесі.

Отже, структурні зрушення на ринку праці України в умовах розвитку цифрової економіки супроводжують соціально-економічні ризики. Вирішення цих ризиків вимагає залученості до процесу управління ними всіх можливих суб'єктів. Тільки спільно держава, господарюючі суб'єкти і громадяни можуть розробити ефективні системи заходів уникнення, мінімізації та ліквідації ризиків.